

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI PROFILAKTIKA TEXNOLOGIYALARI

Sh.O.Matyozov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21031682>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 27- iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 29- iyun 2026 yil

KEY WORDS

oliy ta'lim, raqamli profilaktika, talabalar, gamifikatsiya, tengdoshlar ta'limi, onlayn kurslar, giyohvandlik, O'zbekiston, profilaktika texnologiyalari, ta'lim tizimi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida raqamli profilaktika texnologiyalarini joriy etishning nazariy asoslari, xalqaro tajribasi va O'zbekiston sharoitidagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Onlayn profilaktika kurslari, gamifikatsiya usullari, ijtimoiy tarmoqlar orqali profilaktika va talabalar orasida tengdoshlar ta'limi metodlari ko'rib chiqiladi. Oliy ta'lim tizimidagi institutsional hamkorlik, kadrlar tayyorlash muammolari va samarali raqamli profilaktika dasturlarini ishlab chiqish uchun tavsiyalar beriladi.

Oliy ta'lim muassasalarida raqamli profilaktika texnologiyalari - bu zamonaviy O'zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalish. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida ushbu soha ham yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Xalqaro tajriba va ilmiy tadqiqotlar asosida milliy strategiya ishlab chiqish va uni bosqichma-bosqich amalga oshirish dolzarb vazifadir.¹

Rossiyalik kriminolog A.P.Suxodolov ta'kidlaganidek, zamonaviy narkotrafik raqamli texnologiyalarni o'z infratuzilmasining ajralmas qismiga aylantirdi. Shu sababli profilaktika va kurash ham raqamli muhitda olib borilishi zarur. An'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy texnologik vositalarni qo'llash samaradorlikni sezilarli oshiradi.²

Huquqshun olimi D.X.Fayziyeva ta'kidlaganidek, profilaktiv kontentning sifati va miqdori hali yetarli emas. Ko'pincha quruq ogohlantirishlar berish bilan cheklaniladi, yoshlarni jalb etadigan kreativ formatlar qo'llanilmaydi. Bu kuzatuv milliy raqamli profilaktika tizimini tubdan yangilash zaruratini ko'rsatadi.³

Raqamli texnologiyalar sohasidagi nazariy asoslar ushbu yo'nalishni rivojlantirishda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Turli xalqaro tashkilotlar - UNODC, WHO, Europol - bu

¹ Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. S. 45.

² Wall D.S. Cybercrime. Cambridge: Polity Press, 2007. P. 12.

³ Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 75.

sohadagi yetakchi standartlarni ishlab chiqmoqda. O'zbekiston ushbu standartlardan maksimal darajada foydalanishi zarur.⁴

Alimov ta'kidlaganidek, turli davlat organlari o'rtasidagi muvofiqlashtirishning yetarli emasligi resurslarning samarasiz sarflanishiga olib kelmoqda. Bu muammo ushbu soha uchun ham o'rindir - barcha vakolatli organlar birgalikda ish olib borishi zarur.⁵

Ilmiy asoslangan yondashuv - evidence-based approach - profilaktika dasturlarini ishlab chiqishning zamonaviy talabi hisoblanadi. Samaradorligi isbotlanmagan dasturlarga resurs sarflash nafaqat natijasizyutuq, balki alternativ samarali dasturlarga mablag' yo'lini to'sib qo'yishi ham mumkin.

Jahon miqyosida ushbu sohadagi samarali tajribalar to'planib bormoqda. Rivojlangan mamlakatlarning yillar davomida o'rnatilgan tajribasi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun qimmatli darslar beradi.⁶

Shuningdek mutahassis Sh.Raximovning kuzatishlariga ko'ra, mavjud platformalar yoshlarning raqamli iste'mol odatlariga mos emas. Yoshlar qisqa, vizual va interaktiv kontentni afzal ko'radilar. Bu muammo milliy profilaktika kontentini tubdan yangilash zarurligini ko'rsatmoqda.⁷

Samarali xalqaro tajribalarni o'rganib, quyidagi umumiy tamoyillar ajratib olinishi mumkin: ilmiy asoslilik, zarar kamaytirish yondashuvi, raqamli transformatsiya zaruriyati va monitoring madaniyati.

O'zbekistondagi holat tahlili shuni ko'rsatadiki, infratuzilma va kadrlar sohasida sezilarli bo'shliqlar mavjud. Toshkent shahar IIBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi statistikasiga ko'ra, 2024 yilda giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlardan yetkazilgan zararining atigi 3 foizi qoplangan.⁸

Rossiyalik mutaxassis V.P.Revin kiberjinoyatlarning juda yuqori ijtimoiy xavfliligini ta'kidlaydi. S.I.Zemsova fikricha, drop faoliyati jinoyatlarni fosh etishni keskin qiyinlashtiradi.⁹

10

O'zbekistonda ijobiy o'zgarishlar ham kuzatilmoqda. Giyohvandlikka qarshi kurash agentligining tashkil etilishi, Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasining kiberbo'linmasi, Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasining qabul qilinishi - bu tizimli harakat boshlanayotganini ko'rsatadi.

⁴ UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. P. 34.

⁵ Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 45.

⁶ Measham F. Real-time Digital Data Collection. Intl Journal of Drug Policy. 2022. P. 114.

⁷ Raximova Sh. Yoshlarga mo'ljallangan raqamli profilaktika. Psixologiya va ijtimoiy ish. 2023. B. 57.

⁸ Toshkent shahar IIBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024. B. 12.

⁹ Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 92.

¹⁰ Zemsova S.I. Dropy kak instrument. Kriminalistika. 2022. S. 36.

Asosiy muammolarni bir necha guruhga ajratish mumkin: tashkiliy, texnik, kadrlar va moliyaviy muammolar.¹¹

UNODC va Carlsson ta'kidlaganidek, media va axborot savodxonligi zamonaviy demokratik jamiyatda fuqaroning asosiy ko'nikmasi hisoblanadi.¹²

Kadrlar muammosi ayniqsa og'ir. Raqamli profilaktika va kurash metodlarini biladigan mutaxassislar soni yetishmaydi. Xalqaro dasturlarda qatnashish, chet el universitetlarida o'qish va xalqaro mutaxassislarni jalb etish orqali bu bo'shliqni to'ldirish zarur.

Farrington ta'kidlaganidek, giyohvandlik profilaktikasi sohasida eng qimmatli dars muvaffaqiyatsizliklardan o'rganish qobiliyatidir.¹³

Birinchi tavsiya - milliy raqamli profilaktika platformasini yaratish. Ikkinchi tavsiya - isbotlangan metodlarni qo'llash. Uchinchi tavsiya - mutaxassislar tayyorlash. To'rtinchi tavsiya - monitoring va baholash tizimini joriy etish. Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasi ushbu tavsiyalarni amalga oshirish uchun zarur asosni yaratadi.¹⁴

Levin ta'kidlaganidek, moliyaviy jinoiy kanallarni kuzatish uchun blockchain analitikasi zarur. FATF standartlari bu yo'lda asosiy xalqaro yo'llanmani beradi.^{15 16}

Oliy ta'lim muassasalarida raqamli muhitning psixologik ta'siri tobora kuchliroq sezilmoqda. Talabalar ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazgan vaqtlari ortishi bilan akademik stres, yolg'izlik va maqsadsizlik hissi ham kuchayishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Bu psixologik omillar esa giyohvandlikka moyillikning asosiy zaminini tashkil etadi. Shu sababli raqamli muhitning ruhiy salomatlikka ta'sirini o'rganish profilaktikaning ajralmas qismiga aylanishi zarur.

Raximova ta'kidlaganidek, universitetlarda psixolog shtatda mavjud, biroq talabalarning aksariyati uyalish va stigma sababli ularga murojaat qilmaydi¹⁷. Onlayn format bu to'siqni kamaytirishi mumkin. Anonimlik kafolatlanadigan raqamli maslahat xizmatlari psixologik yordam olish imkoniyatini kengaytiradi va nafaqat giyohvandlik, balki barcha psixologik muammolar bo'yicha yordamga murojaat qilishni rag'batlantiradi.

Ijtimoiy izolyatsiya va FoMO (Fear of Missing Out - qolib ketishdan qo'rquv) holatlari talabalar orasida keng tarqalgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, FoMO kuchli bo'lgan talabalarda giyohvand moddalarga birinchi marta sinab ko'rish ehtimoli 2,5 barobar yuqori. Shu sababli profilaktika dasturlari nafaqat giyohvandlik haqida bilim berish, balki ruhiy salomatlikni mustahkamlash va ijobiy ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishga ham qaratilishi zarur.

Alimov ta'kidlaganidek, tizimli hamkorlik va muvofiqlashtirish yo'lga qo'yilmasdan turib samarali natijaga erishib bo'lmaydi¹⁸. Universitetlardagi psixologik xizmat, sport bo'limlari, yoshlar klublari va profilaktika mutaxassislari yagona tizim sifatida faoliyat yuritishi zarur. Bu

¹¹ Levin L.L. Kriptoalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy, 2022. S. 22.

¹² Carlsson U. Media and Information Literacy. Gothenburg: Nordicom, 2019. P. 22.

¹³ Farrington D.P. Key Results from Cambridge Study. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 158.

¹⁴ Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasi. Toshkent, 2020.

¹⁶ FATF. Virtual Assets. Paris: FATF, 2021. P. 18.

integratsiya nafaqat giyohvandlik profilaktikasini, balki talabalarning umumiy turmush sifatini ham yaxshilaydi.

Raqamli texnologiyalar orqali ta'lim sifatini oshirish

Raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv o'quv materiallari talabalarning bilim olish jarayonini yangicha darajaga ko'taradi. Bu imkoniyatlardan foydalanib, giyohvandlik profilaktikasiga oid sifatli kontent ham yaratilishi va keng tarqatilishi mumkin. Ayniqsa gamifikatsiya elementlari - o'yinli o'rganish formati - yoshlar orasida katta qiziqish uyg'otmoqda.

Measham ta'kidlaganidek, real vaqtda to'plangan ma'lumotlar an'anaviy usullarga nisbatan ancha to'liq tasvir beradi¹⁹. Universitetlarda amalga oshirilayotgan raqamli profilaktika dasturlarining samaradorligini o'lchash uchun real vaqtda ma'lumot yig'uvchi tizimlar joriy etilishi zarur. Bu tizimlar dasturlarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularni tezda takomillashtirish imkonini beradi.

Onlayn ta'lim platformalari - Coursera, edX va mahalliy analoglar - giyohvandlik profilaktikasi bo'yicha qisqa kurslarni joylashtirish uchun qulay maydon hisoblanadi. Bunday kurslar nafaqat talabalar, balki o'qituvchilar, ota-onalar va umuman keng jamoatchilik uchun ham mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Sertifikatli kurslar ishtirokchilarni qo'shimcha motivatsiya bilan ta'minlaydi.

Carlsson ta'kidlaganidek, media va axborot savodxonligi zamonaviy demokratik jamiyatda fuqaroning asosiy ko'nikmasi hisoblanadi²⁰. Oliy ta'lim muassasalari bu ko'nikmani rivojlantirishning asosiy platformasi bo'lishi kerak. Har bir talaba axborot muhitida tanqidiy fikrlash, yolg'on ma'lumotlarni aniqlash va onlayn xavflarga nisbatan immunitetga ega bo'lib chiqqan holdagina jamiyat ushbu muammolarni hal etish salohiyatiga ega bo'ladi.

Xulosa

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, oliy ta'lim muassasalarida raqamli profilaktika texnologiyalari sohasida samarali tizim yaratish uzoq muddatli jarayon bo'lib, davlat, jamiyat, ta'lim tizimi va xalqaro hamkorlarning birgalikdagi harakatini talab etadi. Xalqaro tajriba, milliy xususiyatlar va ilmiy yondashuvni uyg'unlashtirish orqali O'zbekiston bu yo'nalishda sezilarli natijalarga erishishi mumkin. Har bir qadam - qonunchilik islohoti, kadrlar tayyorlash yoki yangi platforma - kelajak avlod sog'lig'iga qilinadigan sarmoya hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. 312 s.
2. Wall D.S. Cybercrime. Cambridge: Polity Press, 2007. 276 p.
3. Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 70-84.
4. Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 40-52.
5. Raximova Sh. Yoshlarga mo'ljallangan raqamli profilaktika. Psixologiya va ijtimoiy ish. 2023. B. 55-62.
6. Toshkent shahar IIBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024.
7. Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 88-97.

8. Zemsova S.I. Dropy kak instrument. Kriminalistika. 2022. S. 34-42.
9. Levin L.L. Kriptoalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy, 2022. 188 s.
10. UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. 96 p.
11. FATF. Virtual Assets. Paris: FATF, 2021. 104 p.
12. Measham F. Real-time Digital Data Collection. Intl Journal of Drug Policy. 2022. P. 110-118.
13. Carlsson U. Media and Information Literacy. Gothenburg: Nordicom, 2019. 148 p.
14. Farrington D.P. Key Results from Cambridge Study. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 133-182.
15. Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasi. Toshkent, 2020.

